“सिमानाका रङ्ग सिमानाका तरङ्ग नियात्रा सङ्ग्रहको विधातात्विक अध्ययन”

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली शिक्षण समिति, पाटन संयुक्त क्याम्पस स्नातकोत्तर
तह द्वितीय बर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

रामेश्वर श्रेष्ठ

नेपाली स्नातकोत्तर शिक्षण कार्यक्रम

शैक्षिक सत्र २०६८/२०६९

त्रि.वि. दर्ता नं. : ४६७८७-९३

परीक्षा क्रमाङ्क : २२००५७

क्याम्पस क्रमाङ्क : ०६८/०९

पाटनढोका, ललितपुर

२०७४

सिमानाका रङ्ग सिमानाका तरङ्ग नियात्रा सङ्ग्रहको विधातात्विक अध्ययन”

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत नेपाली शिक्षण समिति, पाटन संयुक्त क्याम्पस
स्नातकोत्तर तह द्वितीय बर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
रामेश्वर श्रेष्ठ
नेपाली स्नातकोत्तर शिक्षण कार्यक्रम
शैक्षिक सत्र २०६८/२०६९
त्रि.वि. दर्ता नं. : ४६७८७-९३
परीक्षा क्रमाङ्क : २२००५७
क्याम्पस क्रमाङ्क : ०६८/०९
पाटनढोका, ललितपुर

२०७४

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध पत्रभित्र प्रयोग गरिएका सामग्रीहरू कही कतैबाट शोध नियम विपरीत साभार गरिएका छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग गरिएका र प्रकाशनमा पनि आएका छैनन् । तसर्थ यो शोधपत्र नितान्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

रामेश्वर श्रेष्ठ

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षण समिति, पाटन संयुक्त क्याम्पस स्नातकोत्तर तह द्वितीय बर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी श्री रामेश्वर श्रेष्ठले सिमानका रङ्ग सिमानाका तरङ्ग नियात्रा सङ्ग्रहको विधातात्विक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र लेखन मेरो निर्देशन अनुसार तयार पार्नु भएको हो । शोधार्थी श्रेष्ठले यस शोधकार्यको लेखन शोधविधिकै मान्यता अनुसार तयार गर्नु भएको हुनाले उहाँको लेखनप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पाटन संयुक्त क्याम्पस नेपाली शिक्षण समिति, स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोभा बराल (चापागाईं)
शोधनिर्देशक
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटनढोका, ललितपुर

दिनाङ्क : २०७४।

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली शिक्षण समिति, पाटन संयुक्त क्याम्पस स्नातकोत्तर तह द्वितीय बर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी **श्री रामेश्वर श्रेष्ठ**ले तयार पार्नु भएको सिमानाका रङ्ग सिमानाका तरङ्ग नियात्रा सङ्ग्रहको विधातात्विक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति   हस्ताक्षर

प्रा डा विश्वनाथ भण्डारी   ....

विभागीय प्रमुख

नेपाली शिक्षण समिति

पाटन संयुक्त क्याम्पस

शोभा बराल (चापागाईं)   ....

शोधनिर्देशक

नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम

पाटन संयुक्त क्याम्पस

बाह्य परीक्षक   ....

डा. सुरेन्द्रवर सिंह थापा

दिनाङ्क :२०७४।

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरुआमा श्री शोभा बराल (चापागाई) ज्यूको स्नेहमय प्रत्यक्ष एवम् कुशल निर्देशनमा तयार गरेको छु । आफ्ना विविध शैक्षिक एवम् बौद्धिक व्यस्तताबाट पनि अमूल्य समय दिई अत्यन्तै सौहार्द्रपूर्ण तरिकाले मलाई यस शोधकार्यमा समुचित निर्देशन र मार्गदर्शन दिनुहुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुआमाप्रति सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। वास्तवमा शोधकार्य छलफल, सोधखोज र गहन अनुसन्धानबाट मात्र निष्कर्षमा पुगिने विषय भएकोले यसमा सम्बन्धित विषयका विज्ञ, विशेषज्ञ तथा सम्बद्ध सबैको सहयोग अपरिहार्य हुन्छ। यथासमयमा नै उत्कृष्ट शोधपत्र तयार पार्न हरदम सल्लाह, सुझाव र सहयोग प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा. डा. विश्वनाथ भण्डारीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि उचित सुझाव दिई मार्गनिर्देशन गर्नु हुने पाटन संयुक्त क्याम्पस पाटनढोका, ललितपुरका सबै गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा मलाई आवश्यक लिखित, मौखिक सामग्रीहरू जुटाई हरसमय सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय शोधनायक वरिष्ठ साहित्यकार श्री दामोदर पुडासैनी 'किशोर' र उहाँका परिवारजनप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसका साथै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउने मेरा परिवारजनहरूप्रति म सदैव ऋणी छु । यस शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नु हुने पाटन क्याम्पस नेपाली विभागका कर्मचारी दुर्गा महर्जन बहिनीप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा यथासम्भव शुद्धताकासाथ टङ्कण तथा लेआउट डिजाइन गर्नुहुने राजेन्द्र महर्जन प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पाटन संयुक्त क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति, नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०७४

रामेश्वर श्रेष्ठ
शोधार्थी
नेपाली स्नातकोत्तर कार्यक्रम
पाटन संयुक्त क्याम्पस पाटनढोका, ललितपुर

विषय सूची

प्रतिबद्धता पत्र

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

परिच्छेद एक

१.१ शोध परिचय १

१.२ समस्याकथन १

१.३ शोधको उद्देश्य २

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.५ शोधको औचित्य ७

१.६ शोधकार्यको सिमाङ्कन ७

१.७ शोध विधि ८

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि ८

१.७.२ अध्ययन विधि ८

१.८ शोध कार्यको रूपरेखा ८

परिच्छेद दुई

नियात्रा परिचय र विकासक्रम

२.१ यात्रा साहित्यको पृष्ठभूमि ९

२.१.१ पूर्वीय साहित्यमा यात्रा साहित्य ११

२.१.२ पाश्चात्य साहित्यमा यात्रा साहित्य १२

२.१.३ नेपाली यात्रा साहित्य १४

२.२ यात्रा साहित्यको परिभाषा १५

२.२.१ पाश्चात्य विद्वान्का दृष्टिमा नियात्रा १६

२.२.२ भारतीय विद्वान्का दृष्टिमा नियात्रा १७

२.२.३. नेपाली विद्वान्का दृष्टिमा नियात्रा १७

२.३ यात्रा साहित्यको सिद्धान्त १९

२.४ यात्रा साहित्यको स्वरूप, प्रस्तुति र आकार २१

२.४.१ स्वरूप २१

२.४.२ प्रस्तुति २२

२.४.३ आकार २२

२.५ यात्रा साहित्यका तत्वहरू २२

२.५.१. पाश्चात्य विद्धान्का दृष्टिमा नियात्रा २३

२.५.२. भारतीय विद्धान्का दृष्टिमा नियात्रा २३

२.५.३. नेपाली विद्धान्का दृष्टिमा नियात्रा २४

२.६ यात्रा साहित्यको प्राथमिक तत्त्व २५

२.६.१ गतिशीलता २५

२.६.२ स्थानीयता २५

२.६.३ तथ्यात्मकता २६

२.७ यात्रा साहित्यको द्वितीयक तत्त्व २६

२.७.१. निजात्मकता २६

२.७.२. आत्मीयता २७

२.७.३. कल्पनाप्रवणता २७

२.७.४. चित्रात्मकता २७

२.७.५ अनुभूतिमयता २८

२.७.६ चिन्तन २८

२.७.७ स्वच्छन्दता २९

२.७.८ रसात्मकता २९

२.७.९ रोचकता २९

२.७.१० कौतूहलता २९

२.८ यात्रा साहित्यको वर्गीकरण ३०

२.९ नेपाली नियात्रा साहित्यको विकासक्रम ३४

२.९.१ प्रारम्भिक वा पहिलो चरण (वि.सं. १५५०-१९१०) ३७

२.९.२ विकासशील वा दोस्रो चरण (वि.सं. १९१०-२००९) ३७

२.९.३ तेस्रो चरण आधुनिक काल (वि.स. २०१० देखि हालसम्म) ३९

२.१० निष्कर्ष : ४६

परिच्छेद तीन

३.१.दामोदर पुडासैनी किशोरको जीवनी ४९
३.१.१ जन्म, जन्म स्थान र पृष्ठभूमि ४९
३.१.२ मातापिता र बाल्यावस्था ४९
३.१.३ दाजुभाइ र दिदीबहिनी ५०
३.१.४ शिक्षा-दीक्षा ५०
३.१.५ उपनयन र विवाह ५१
३.१.६ पेशा ५२
३.१.७ भ्रमण ५२
३.१.८ बसोबास दिनचर्या ५३
३.१.९ रुचि र स्वभाव ५३
३.१.१० साहित्य लेखनमा प्रेरणा र प्रभाव ५४
३.१.११ लेखन आरम्भ र सिर्जना कर्म ५४
३.१.१२ मान, सम्मान र पुरस्कार ५५
३.२ दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को व्यक्तित्व ५८
३.२.१ बाह्य (सार्वजनिक व्यक्तित्व) ५८
३.२.२ आन्तरिक (निजी) व्यक्तित्व ५८
३.२.३ साहित्यिक व्यक्तित्व ५९
३.२.४ सामाजसेवी व्यक्तित्व ६०
३.२.५ प्रशासनिक व्यक्तित्व ६०
३.३ दामोदार पुडासैनीको कृतित्व ६१
३.४ निष्कर्ष ६२

परिच्छेद चार

४.१ विषय परिचय ६४
४.२ नियात्रा तत्वका आधारमा निर्धारित नियात्राको विश्लेषण ६५
४.२.१ गतिशीलता ६५
४.२.२ आत्मीयता ७०

४.२.३ स्थानीयता ७३
४.२.४ चित्रात्मकता ७६
४.२.५ तथ्यात्मकता ७९
४.२.६ रोचकता ८१
४.२.७ निजात्मकता ८३
४.३ निष्कर्ष ८६

परिच्छेद पाँच

५.१ विषय परिचय ८८
५.२ काव्यात्मक प्रचुरता ८९
५.३ जीवन दर्शनको प्रयोग ९०
५.४ प्रेरणाको गीत गाउने ९०
५.५ आफन्तप्रतिको हार्दिकता ९०
५.६ अस्तित्ववादी चिन्तन ९१
५.७ देशप्रेमको भाव ९१
५.८ तथ्यपरकता र यथार्थ वर्णन ९१
५.९ हास्यचेतना र व्यङ्ग्य ९२
५.१० चित्रात्मकता ९२
५.११ पथ प्रदर्शक पुस्तक ९३
५.१२ शान्तिको सन्देश ९३
५.१३ निष्कर्ष ९४

परिच्छेद छ

६.१ नियात्राकार दामोदर पुडासैनीको योगदान ९५
६.२ उपसंहार ९५
६.३ निष्कर्ष ९६
६.४ सम्भावित शोध शीर्षकहरू ९९
परिशिष्ट
(क) सन्दर्भ सामग्री सूची
(ख) लेखकसँगको अन्तर्वार्ता